

TOMASZ LITWIN
KRZYSZTOF ŁABĘDŹ
MATEUSZ NIEĆ

Czwarta władza

Ujęcie wieloaspektowe

WYDAWNICTWO NAUKOWE
AKADEMII IGNATIANUM W KRAKOWIE

KRAKÓW 2023

SPIS TREŚCI

Wstęp	7
Mateusz Nieć	
Czwarta władza – dzieje pojęcia	13
Wprowadzenie. Kontekst polityczny współczesnych rozważań	14
O metaforycznej wypowiedzi Edmunda Burke’a	20
Thomas Carlyle – idea publicysty	26
Inne odniesienia historyczne <i>the fourth estate</i>	31
Podsumowanie. Czwarta władza – w pułapce demokracji	35
Tomasz Litwin	
W poszukiwaniu „czwartej władzy” w Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 roku – refleksja konstytucjonalisty	43
Wstęp	43
„Trójpodział władzy” – analiza Monteskiuszowej doktryny podziału władzy	46
Zasada podziału władzy w Konstytucji RP z 1997 roku	49
Pojęcie „czwartej władzy” – analiza z perspektywy prawnoustrojowej	62
W poszukiwaniu „czwartej władzy” w przepisach Konstytucji	68
Uwagi końcowe	82
Krzysztof Łabędź	
Polityka medialna PiS w okresie 2015–2022	89
Wprowadzenie	89
Pierwszy etap wprowadzania zmian – od mediów publicznych do narodowych	95
Finansowanie mediów publicznych	108
Drugi etap zmian – „repolonizacja” i „dekoncentracja”	111
Niektóre skutki zmian – analizy i badania	121
Uwagi końcowe	129

Mateusz Nieć

Mitologia <i>Good Night, and Good Luck</i> – o czwartej władzy filmu	135
Wprowadzenie	135
<i>Good Night, and Good Luck</i> – analiza filmu	139
Wątek makkartyzmu w filmie	147
Podsumowanie	154
Zakończenie	159
Informacje o autorach	161

WSTĘP

Dla politologów i medioznawców pojęcie „czwartej władzy” jest jasne: są to media. Możliwe jest jednak inne spojrzenie na to zagadnienie, choćby z perspektywy prawnoustrojowej. To ujęcie byłoby pochodną analizy współczesnej zasady ustrojowej, jaką jest zasada podziału władzy, która w różnych odmianach, w zależności od ustroju danego państwa, jest jednak zakorzeniona w doktrynie podziału władzy Monteskiusza. W tym ujęciu, uzupełniając Monteskiuszową triadę (legislatywa, egzekutywa, judykatywa), za czwartą władzę można przykładowo uznać Naród (suwerena), samorząd terytorialny, czy też organy kontroli i ochrony prawa.

Wydaje się, że obydwie perspektywy badawcze łączy obecnie postrzeganie doktryny trójpodziału władzy jako opisującej system organizacji aparatu państwowego w sposób już nieaktualny albo niewystarczający. Doktryna trójpodziału władzy jest nieaktualna, ponieważ nie uwzględnia chociażby możliwości przejęcia kontroli nad władzą ustawodawczą i władzą wykonawczą przez jedno środowisko polityczne. Co więcej, nie uwzględnia ona znaczenia decentralizacji władzy czy to w ramach struktury federalnej (podział kompetencji pomiędzy federację i kraje federalne), czy to w ramach struktury unitarnej państwa (podział kompetencji między państwem a samorządem terytorialnym). Doktryna trójpodziału władzy pomija także istnienie organów władzy publicznej spoza struktur Monteskiuszowej triady, takich jak przykładowo: *ombudsman*, banki centralne czy też niezależne organy kontrolne, ale również istnienie w demokratycznym państwie podmiotów mających nieformalny wpływ na sprawowanie władzy, takich jak na przykład media czy organizacje obywatelskie. Doktryna

ta stała się także niewystarczająca jako sposób przeciwdziałania koncentracji władzy. W ramach współczesnej praktyki ustrojowej państw demokratycznych często można zaobserwować, o czym wspomniano wcześniej, przejście kontroli nad legislatywą i egzekutywą przez jedno środowisko polityczne. Co więcej, w niektórych państwach demokratycznych (np. Węgry, Polska), szczególnie w tzw. młodych demokracjach, dochodzi do opanowania czy też próby przejścia kontroli nad władzą sądowniczą. Także z tej perspektywy można patrzeć na kontrowersje związane z odrzuceniem kandydatury Merricka Garlanda i wyborem Neila Gorsucha na stanowisko sędziego Sądu Najwyższego jako na przejaw walki o wpływy w Sądzie Najwyższym Stanów Zjednoczonych pomiędzy demokratami a republikanami. Nie byłby to jedyny przykład sytuacji, w której amerykańscy politycy starają się doprowadzić do wyboru odpowiadających im sędziów Sądu Najwyższego. Powyżej opisane zjawiska związane z mniej lub bardziej skuteczną próbą przejścia kontroli przez władzę ustawodawczą i władzę wykonawczą nad władzą sądowniczą wzbudzają wątpliwości, na ile ta ostatnia jest w stanie pełnić rolę hamulca ustrojowego wobec pozostałych. Powoduje to, że groźba koncentracji władzy w państwach demokratycznych staje się realna, co – jak słusznie zauważył Monteskiusz – zagraża prawom i wolnościom jednostki, ale także podważa demokratyczny charakter państwa.

Stąd też potrzebne wydaje się poszukiwanie jakiegoś innego niż legislatywa, egzekutywa lub judykatura ośrodka (podmiotu) władzy, który wzmacniałby możliwości hamowania dwóch pierwszych. Stanowiłoby to konieczne współczesne uzupełnienie doktryny podziału władzy Monteskiusza, pozwalające osiągnąć jej podstawowy cel – zapobiec koncentracji władzy, stąd też taki ośrodek (podmiot) władzy można nazwać „czwartą władzą”. W ramach wstępnych założeń badawczych należy stwierdzić, że rolę czwartej władzy mogą pełnić media, samorząd terytorialny, Naród, organy kontroli i ochrony prawa czy też inny podmiot. Wydaje się, że problematyka ta staje się niezwykle ważna w Polsce pod rządami Zjednoczonej Prawicy, gdzie od 2015 roku możemy obserwować próby podporządkowania władzy sądowniczej rządzącej koalicji.

Tak opisany przedmiot badań wiąże się z następującymi pytaniami badawczymi:

- jakie cechy powinien posiadać dany podmiot, aby było można uznać go za czwartą władzę;

- czy i w jaki sposób media mogą obecnie pełnić rolę czwartej władzy;
- czy w polskim systemie polityczno-prawnym możemy odnaleźć podmioty, które pełnią lub mogłyby pełnić rolę czwartej władzy;
- jakie są relacje pomiędzy Monteskiuszowską triadą a podmiotami, które pełnią lub mogłyby pełnić rolę czwartej władzy.

To wieloaspektowe zagadnienie, jakim jest czwarta władza, stało się przedmiotem rozważań w niniejszej monografii naukowej, napisanej przez pracowników Katedry Współczesnych Systemów Politycznych Akademii Ignatianum w Krakowie. Zawiera ona cztery teksty autorstwa Mateusza Niecia, Tomasza Litwina oraz Krzysztofa Łabędzia, dotyczące różnych aspektów czwartej władzy. Autorzy podejmują próbę (przynajmniej częściowej) odpowiedzi na wspomniane pytania badawcze, co stanowi realizację celu badawczego niniejszej pracy – wieloaspektową analizę tytułowego zagadnienia. Zróżnicowanie tekstów wynika z faktu, że podejmując pracę nad tą monografią, przyjęliśmy założenie o autonomii autorów w zakresie przedstawianych przez nich problemów, ograniczonej realizowanym celem, pytaniami badawczymi i przyjętą przez nas metodologią badawczą, która została dokładniej opisana w każdym z poszczególnych tekstów. Z uwagi na różne wykształcenie (nauki o polityce, administracja i nauki o polityce, socjologia i nauki o polityce), zainteresowania oraz warsztaty badawcze, autorzy prezentują zróżnicowane perspektywy badawcze, które pozwalają spojrzeć na zagadnienie czwartej władzy szeroko i z różnych perspektyw, co może być uważane za dodatkowy walor książki.

Książkę otwiera tekst Mateusza Niecia analizujący genezę pojęcia czwartej władzy z perspektywy politologiczno-medioznawczej. Autor przedstawia kształtowanie się idei czwartej władzy w XIX i XX wieku, traktując literalnie to pojęcie (*the fourth estate*). Prezentuje współczesną dyskusję dotyczącą wypowiedzi Edmunda Burke'a, któremu tradycyjnie przypisuje się autorstwo idei czwartej władzy. Podkreśla też znaczenie Thomasa Carlyle'a dla rozpowszechnienia idei czwartej władzy i przedstawia jego koncepcję publicysty. Ponadto wskazuje powracający kontekst polityczny dyskusji o czwartej władzy, proponując również, jak pojęcie czwartej władzy należy rozumieć współcześnie.

Kolejny tekst autorstwa Tomasza Litwina został napisany z prawnoustrojowej perspektywy badawczej. Autor skupia się na analizie przepisów Konstytucji RP z 1997 roku, najpierw rozważając, jakimi cechami powinien się charakteryzować dany podmiot, by uznać go za „czwartą władzę”, a następnie analizując, czy w świetle przepisów Konstytucji jakiegokolwiek podmiot może być uznany za czwartą władzę w kontrze do Monteskiuszowej triady wymienionej w art. 10 polskiej ustawy zasadniczej.

Następny tekst, którego autorem jest Krzysztof Łabędź, stanowi krytyczne przedstawienie polityki medialnej w Polsce po 2015 roku. Autor w swoich rozważaniach odnosi się do zagadnień powstania mediów narodowych, finansowania mediów publicznych oraz „repolonizacji” i „dekonzracji” mediów prywatnych.

W ostatnim tekście Mateusz Nieć opisuje debatę o roli czwartej władzy, która miała miejsce w Stanach Zjednoczonych w latach 50. XX wieku między senatorem Josephem McCarthym a Edwardem R. Murrowem, wybitnym dziennikarzem stacji CBS. Autor odtwarza debatę za scenariuszem poświęconego jej filmu, wskazuje interesujące wątki ideowe oraz analizuje przedstawione w niej argumenty. Zdaniem autora Murrow wykazał, dlaczego w przypadku telewizji w USA jej rola jako czwartej władzy zakończyła się w latach 50. XX wieku.

W tekstach zawartych w książce można odnaleźć następujące hipotezy badawcze dotyczące czwartej władzy:

- genezy postrzegania mediów, a konkretniej prasy, jako czwartej władzy można doszukiwać się w brytyjskiej myśli politycznej XVIII wieku (Nieć);
- czwarta władza mediów polega współcześnie na kształtowaniu zorganizowanej poprzez media opinii publicznej i poprzez nią wpływaniu na politykę (Nieć);
- media często nie chcą pełnić roli czwartej władzy w związku z procesem ich komercjalizacji (Nieć);
- w przepisach Konstytucji RP nie występuje podmiot, który mógłby pełnić rolę czwartej władzy (Litwin);
- rządy Zjednoczonej Prawicy w Polsce od 2015 roku, które wiążą się z przejęciem kontroli nad legislatywą i egzekutywą oraz dążeniem do podporządkowania judykatury, w ramach polityki medialnej polegają na podporządkowaniu rządzącemu ugrupowaniu mediów publicznych oraz dążeniu do podporządkowania mediów prywatnych (Łabędź).

W przypadku badań dotyczących roli mediów jako czwartej władzy problematyka ta spotkała się z zainteresowaniem środowiska naukowego. Można wskazać publikacje dotyczące tego aspektu ich funkcjonowania zarówno jednego z autorów niniejszej monografii naukowej¹, jak również innych autorów polskich² i zagranicznych³. Artykuł Mateusza Niecia stanowi w tym zakresie krytyczny i oryginalny głos w dyskusji naukowej odnośnie do historii i ewolucji postrzegania mediów jako czwartej władzy. Za pewne *novum* w dziedzinie badań medioznawczych można uznać również kolejny artykuł tego autora, który analizuje postrzeganie mediów jako czwartej władzy nie w publikacjach naukowych, ale w popkulturze, w tym przypadku w filmie *Good Night, and Good Luck*. Tekst Tomasza Litwina stanowi z kolei pierwszą całościową analizę przepisów Konstytucji RP z użyciem nowej i oryginalnej teoretycznej kategorii poznawczej, jaką jest „czwarta władza”, która zostaje

¹ M. Nieć, *Komunikowanie społeczne i media. Perspektywa politologiczna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010; tenże, *Koncepcja „czwartego stanu” Edmunda Burke’a podana przez Thomasa Carlyle’a. Refleksje o polityce i komunikowaniu*, „Politeja” 2014, nr 28, s. 321–340; tenże, *Idea czwartej władzy Edmunda Burke’a – kontekst ustrojowo medialny*, w: *Rola opozycji w systemach demokratycznych*, red. K. Łabędź, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, s. 43–67.

² Zob. chociażby: J. Adamowski, *Czwarty stan. Media masowe w pejzażu społecznym Wielkiej Brytanii*, Aspra, Warszawa 2006; J. Iwanek, *Czwarta władza w demokracji współczesnej*, w: *Władza, media, polityka*, red. M. Gierula, M. Wielopolska-Szymura, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2006, s. 11–20; A. Paczkowski, *Czwarta władza. Prasa dawniej i dziś*, PIW, Warszawa 1973; M. Palczewski, *Media jako czwarta władza – mit czy rzeczywistość?* w: *Graszewicz.com. Media komunikacja kultura*, red. D. Lewińska, K. Stasiuk-Krajewska, R. Wróblewski, Wydawnictwo Libron, Kraków–Wrocław 2017, s. 351–358; M. Ślufińska, *Ewolucja systemu medialnego w III RP*, w: *III Rzeczpospolita Polska 1990–2016. Opinie – dylematy – kontrowersje*, red. E. Bujwid-Kurek, W. Kasprowski, Wydawnictwo Libron, Kraków 2016, s. 163–182.

³ Przykładowo: M. Gentzkow, E.L. Glaeser, C. Goldin, *The rise of the fourth estate. How newspapers became informative and why it mattered*, w: *Corruption and reform. Lessons from America’s economic history*, red. E.L. Glaeser and C. Goldin, University of Chicago Press, Chicago–London 2006, s.187–230; M. Hampton, *The Fourth Estate Ideal in Journalism History*, w: *The Routledge Companion to News and Journalism*, Routledge Taylor & Francis Group, London–New York 2010; F.K. Hunt, *The Fourth Estate. Contributions Towards a History of Newspapers, and of the Liberty of the Press*, vol. I–II, David Bogue, London 1850; L.A. Powe Jr, *The Fourth Estate and the Constitution. Freedom of the Press in America*, University of California Press, Berkeley–Los Angeles–Oxford 1992; J. Schultz, *Reviving the Fourth Estate. Democracy, Accountability and the Media*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

przez niego precyzyjnie wyjaśniona i zdefiniowana z prawnoustrojowej perspektywy badawczej. Prekursorem badań w tym zakresie był Andrzej Sylwestrzak, który na gruncie analizy przepisów Konstytucji RP z 1997 roku i konstytucyjnej zasady podziału władzy wyraźnie sformułował tezę o występowaniu w polskim systemie ustrojowym czwartej władzy obok Monteskiuszowej triady wymienionej w art. 10 Konstytucji⁴. Ostatni tekst w niniejszej monografii, autorstwa Krzysztofa Łabędzia, stanowi pierwszą naukową analizę polityki medialnej Zjednoczonej Prawicy, która niewątpliwie stanowi jeden z podstawowych elementów strategii politycznej tego obozu politycznego.

Autorzy dziękują recenzentom: Pani Profesor Ewie Bujwid-Kurek oraz Panu Profesorowi Bogusławowi Kotarbie za trud włożony w przygotowanie recenzji; mają pełną świadomość, że dzięki ich pracy i cennym uwagom książka mogła zyskać poniższy kształt. Dziękujemy także uczestnikom seminariów organizowanych przez nas podczas V Ogólnopolskiego Kongresu Politologii we Wrocławiu, którzy wzięli udział w dyskusjach o czwartej władzy. Ich refleksje i wystąpienia stanowiły dla nas ważny materiał do przemyśleń przy przygotowywaniu niniejszej książki.

Tomasz Litwin
Krzysztof Łabędź
Mateusz Nieć

⁴ A. Sylwestrzak A., *Nowa interpretacja podziału władz w Konstytucji RP z 1997 r.*, w: *Sześć lat Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Doświadczenia i inspiracje*, red. L. Garlicki i A. Szmyt, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 285–298; tenże, *Czy samorząd terytorialny jest osobną władzą?*, „Przegląd Naukowy Disputatio” 2010, t. 11, s. 13–27; tenże, *Władza trzecia „neutralna”*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2011, nr 4, s. 29–65.